

Izabela Krasieńska, *Polskojęzyczne czasopisma abstynenckie w latach 1843–1914*, Wydawnictwo Libron – Filip Lohner, Kraków 2018, ss. 549

Prasa abstynencka nie była do tej pory przedmiotem całościowego opracowania. Interesujący dla czytelnika zapoznającego się z książką Izabeli Krasieńskiej, niewprowadzonego w tematykę abstynencji, może być fakt, że wysuwany od połowy XIX w. postulat wstrzemięźliwości dotyczył powstrzymywania się nie tylko od alkoholu, ale też nikotyny, hazardu, „mięsożerstwa” i rozpusty. Narzędzie do rozpropagowania zdrowego stylu życia prowadzonego przez abstynenckich działaczy stanowiła przede wszystkim prasa.

Tytuł opracowania jest dobrze sformułowany i precyzyjny, oddaje treść, a zawarte w nim ramy chronologiczne są dobrze uzasadnione i umotywowane. Temat pracy jest ważny naukowo, dobrze sprecyzowany i poprawnie rozwiązany, co więcej, ujęty w klarowny i interesujący sposób. Książka może stanowić całościowe kompendium aktualnej wiedzy na temat uzależnień i abstynencji opartej na źródłach prasowych.

Zaznaczyć należy, że Izabela Krasieńska wniosła znaczący wkład do badań nad prasą abstynencką, ruchem trzeźwościowym oraz opracowaniem sylwetek działaczy tego ruchu. Przedstawione w „Bibliografii” opracowania i artykuły świadczą o długim okresie zajmowania się przez autorkę problematyką szeroko pojętej abstynencji w aspekcie bibliologicznym, prasoznawczym, historycznym, religijnym, a nawet oświatowo-wychowawczym i medycznym. Swymi badaniami objęła ona trzy zabory polskich ziem z całym spektrum problematyki związanej z uzależnieniami. Należy zatem stwierdzić, że autorka dysponuje sporym doświadczeniem badawczym i znajomością problematyki, co znalazło doskonałe odzwierciedlenie w omawianej książce.

Struktura książki jest poprawna i harmonijna, co nie było zapewne sprawą łatwą przy jej pisaniu, tym bardziej że autorka korzystała ze zróżnicowanych źródeł. Ich trzon stanowi ówczesna prasa – czasopisma mające w tytule bądź podtytule zawartą problematykę ich profilu, a także wiele innych czasopism podejmujących na swych łamach problematykę szeroko rozumianej abstynencji, a także odpowiednich organizacji, stowarzyszeń i ruchów oraz działaczy na niwie abstynenckiej.

We „Wstępie” zostały podane definicje abstynencji (wstrzemięźliwości) według ówczesnych wydawnictw encyklopedycznych, zaprezentowana zawartość opracowania, zamieszczono też wiele objaśnień merytorycznych dotyczących podjętego zagadnienia, w tym uzasadnienie zastosowanych metod badawczych, celów pracy,

a także cezury czasowej. Podane zostały podstawowe informacje dotyczące wykorzystanych źródeł. Nie pominięto również przedstawienia stanu badań nad podjętym przez autorkę zagadnieniem.

Konstrukcja książki jest jasna i logiczna. Publikacja podzielona została na cztery rozdziały w układzie problemowym.

Rozdział I – najbardziej ogólny, został poświęcony powstaniu polskojęzycznych czasopism abstynenckich i ich rozwojowi. Zaprezentowano tu w porządku chronologicznym 25 tytułów prasowych ukazujących się w 3 zaborach oraz wydawanych z inicjatywy polskich działaczy abstynenckich za granicą – w Niemczech i Stanach Zjednoczonych. Autorka uwzględniła wszelkie informacje charakteryzujące czasopismo, np. dane dotyczące wydawców i redaktorów, szata graficzna, objętość, cena, kolportaż, nakład. Zamieszczone zostały skany stron tytułowych czasopism, a w formie tabel ujęta zawartość treściowa, czyli analiza podejmowanej tematyki w danym periodyku według opracowanego klucza kategoryzacyjnego, np. artykuły na temat ruchu abstynenckiego na ziemiach polskich i za granicą, ustawodawstwa, profilaktyki, literatury o tematyce abstynenckiej (naukowej i popularnonaukowej oraz beletrystyki), sylwetek działaczy abstynenckich czy reklama. Autorka wykonała mozolną pracę, dokonując obliczeń artykułów (analiza ilościowa prasy) poświęconych konkretnej tematyce w kolejnych latach ukazywania się danego czasopisma.

W rozdziale II, podzielonym na podrozdziały, autorka przedstawiła ruch abstynencki na łamach periodyków. Uwzględniła jego genezę, scharakteryzowała organizacje abstynenckie funkcjonujące na świecie i ziemiach polskich, z podziałem na wyznaniowe i świeckie. Nieco miejsca poświęciła regulacjom prawnym dotyczącym ruchu abstynenckiego, a także jego popularyzatorom. Wydarzenia i tendencje związane z tym ruchem zostały przedstawione w kontekście ówczesnych wydarzeń politycznych i sytuacji społecznej oraz rosnącej świadomości na temat szkodliwości alkoholu czy tytoniu oraz prób propagowania zdrowego trybu życia. Tendencje te były dokumentowane i przedstawiane na łamach periodyków, co przytoczyła autorka, podając co ciekawsze i ważniejsze przykłady.

W kolejnym rozdziale, zatytułowanym „Formy przezwyciężania nałogów z perspektywy czasopism abstynenckich”, przedstawiona została analiza przejawów działalności ruchu abstynenckiego na łamach czasopism, które sprowadzały się m.in. do misji trzeźwościowych, kongresów i zjazdów abstynenckich, wieców, odczytów, kursów i konkursów, wystaw czy rozrywek propagujących zdrowy styl życia, bez alkoholu i innych używek. Zajęła się także placówkami leczniczymi i opiekuńczymi na ziemiach polskich i za granicą, prowadzonymi w końcu XIX i na początku XX w., przeznaczonymi dla osób z uzależnieniami. Nieco miejsca zostało poświęcone organizacji i funkcjonowaniu lokali publicznych – domów ludowych, restauracji, kawiarni, wegetariańskich jadłodajni i tanich kuchni, w których – z założenia – nie podawano alkoholu, a w niektórych również dań mięsnych. Wiadomości o placówkach walczących ze zjawiskiem alkoholizmu często podawała prasa, chwalać je i zachęcając do szerszego z nich korzystania.

W ostatnim rozdziale autorka przedstawiła analizę abstynenckich czasopism pod kątem zamieszczanych w nich propagandowych treści, kolejno prezentując gatunki literackie przy tym wykorzystywane. Zostały opisane reklamowane i omawiane na łamach periodyków publikacje naukowe i popularnonaukowe, najpopularniejsze zagraniczne wydawnictwa periodyczne o profilu abstynenckim, utwory epickie, liryczne, dramatyczne, pieśni, piosenki czy ludowe przyśpiewki z akcentem moralizatorskim.

„Zakończenie” jest logiczne, stanowi rekapitulację całości podjętej tematyki. Jest napisane z dużym zrozumieniem tematu, autorka wyciąga wnioski i podsumowuje całość pracy. Nie jest obszerne – i słusznie – wszak autorka wszystkie poznawcze treści zamieściła w kolejnych rozdziałach rozprawy, ograniczając się do konkluzji i wniosków.

Podkreślić należy, że opracowanie autorstwa Izabeli Krasieńskiej jest bogate, bardzo wnikliwe i szczegółowe, lecz nie pozbawione ujęcia problematyki w sposób syntetyczny. Temat szeroko pojętej wstrzeźliwości i walki z uzależnieniami na łamach konkretnej grupy tytułów prasowych został wyczerpująco potraktowany. Książka nie została zawężona tylko do opracowania bibliologiczno-prasoznawczego, zawiera bowiem wyczerpujące informacje dotyczące ruchu na rzecz szeroko rozumianej abstynencji w konkretnym okresie czasowym. Temat omawiający abstynencką prasę nie jest zawieszony w próżni, gdyż zawiera kontekst historyczny, społeczny i obyczajowy.

Całość pracy jest doskonale udokumentowana, oparta na szeroko zakrojonej kwerendzie i skrupulatnie cytowanych różnego rodzaju źródłach oraz opracowaniach, a główną podstawę stanowi analiza 25 tytułów prasowych poświęconych ruchowi abstynenckiemu. Obecnie te periodyczne wydawnictwa są często trudno dostępne, a czasem wręcz zapomniane.

Opracowanie zamyka „Bibliografia”, której obszerność jest imponująca. Autorka zapanowała jednak nad ogromem pozycji, logicznie dokonując podziału na źródła rękopiśmienne (pochodzące z archiwów i bibliotek polskich oraz ukraińskich) i źródła drukowane (przede wszystkim statuty, sprawozdania, druki okolicznościowe towarzystw abstynenckich). Następnie znajdują się pamiętniki, relacje, wspomnienia, korespondencja, dalej prasa: czasopisma abstynenckie i pozostałe tytuły, gdzie poruszana była tematyka szeroko rozumianej abstynencji, i opracowania, pomocnicze źródła informacyjne (głównie słowniki biograficzne i bibliografie) oraz źródła internetowe.

Publikacja została opatrzona licznymi, wyczerpującymi przypisami. Należy przyznać, iż nie zakłócają one toku narracji, a sporządzone zostały na podstawie różnorodnej literatury przedmiotu, co świadczy o erudycji autorki, pogłębionej znajomością tematu, oraz o jej umiejętnościach heurystycznych.

W tekście zamieszczono – jak już wspomniano – 25 tabel ujmujących treść w lapidarniej, przeglądowej formie, jak również ilustracje, czyli skany pierwszych stron 25 czasopism abstynenckich. Całość zamyka indeks osób.

Podkreślić należy, iż opracowanie *Polskojęzyczne czasopisma abstynenckie w latach 1843–1914* stanowi nie tylko świadectwo dużych umiejętności badawczych au-

torki, lecz także zdolność do przedstawienia w ciekawy, przystępny sposób podjętej tematyki.

Należy się spodziewać, że publikacja Izabeli Krasieńskiej z biegiem czasu nie straci na wartości, a wręcz przeciwnie – posłuży badaczom jako rzetelnie udokumentowane źródło, kompendium wiedzy i punkt wyjściowy do dalszych, pogłębiomych badań.

Opracowanie zostało wydane w staranny i dopracowany sposób, a uwagę przyciąga gustowna okładka, ściśle związana z tematem.

Uzasadnione jest oczekiwanie, by Izabela Krasieńska kontynuowała badania nad ruchem abstynenckim z wykorzystaniem wydawnictw prasowych i innych materiałów źródłowych, opracowując tę tematykę po 1914 r., w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Wydaje się to jak najbardziej słuszne, gdyż jak sama autorka zaznaczyła w „Zakończeniu”, lata 1918–1939 „dostarczają kolejnych wartych odnotowania periodyków” abstynenckich, które podobnie jak te sprzed 1914 r., są słabo rozpoznane.

Ewa Danowska